

BESLUT

Datum
2025-03-10

Dnr
8154-2023

Sid
1 (5)

Justitieombudsmannen
Thomas Norling

Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd i Stockholms kommun får kritik för att ha försökt hindra en vårdnadshavare från att delta i en utredning enligt hälso- och sjukvårdslagen beträffande sitt barn

Beslutet i korthet: En stadsdelsnämnd beslutade enligt 6 kap. 13 a § föräldrabalken att medge att ett barn skulle genomgå viss utredning enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30). När utredningen skulle genomföras försökte nämnden hindra den ena av barnets två vårdnadshavare att delta i barnets utredning.

I beslutet uttalar JO att nämnden saknat rättsligt stöd för att hindra vårdnadshavaren att delta i utredningen. Nämnden kritiseras för att den ändå hade försökt att göra det. Vidare gör JO vissa uttalanden om utformningen av nämndens beslut.

Anmälan

I en anmälan till JO klagade AA, genom sitt ombud BB, på socialtjänsten vid Hägersten-Älvsjö stadsdelsförvaltning i Stockholms kommun och förde fram bl.a. följande.

Han har en son, CC, som är född 2018. Han och CC:s mamma har gemensam vårdnad om CC. I juli 2022 fattade Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd ett beslut enligt 6 kap. 13 a § föräldrabalken, FB, om att CC skulle genomgå en neuropsykiatrisk utredning. Beslutet fattades trots att han som vårdnadshavare samtyckte till att CC genomgick utredningen. När utredningen sedan skulle genomföras meddelade socialtjänsten den utredande kliniken att han inte fick delta i utredningen tillsammans med CC. Socialtjänsten har ingen rätt att utestänga honom som vårdnadshavare på det sättet.

Utredning

JO hämtade in handlingar från socialtjänsten. Därefter begärde JO att Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd i Stockholms kommun skulle yttra sig över anmälan och besvara vissa frågor. Nämnden kom in med ett yttrande varefter JO begärde att nämnden skulle yttra sig igen och göra vissa förtydliganden.

AA kommenterade, genom BB, nämndens yttranden.

Inriktningen på min granskning

AA:s anmälan berör dels frågan om huruvida han samtyckt till den neuropsykiatriska utredningen, dels frågan om vad nämndens beslut innebar för honom i egenskap av vårdnadshavare vid genomförandet av densamma.

Nämnden har i sitt yttrande angett att AA:s samtycke till utredningen inte bedömdes som tillförlitligt, och att nämnden därför haft rättsligt stöd enligt 6 kap. 13 a § FB för sitt beslut att medge utredningen av CC. AA, som alltså inte delade den uppfattningen, överklagade nämndens beslut. Han återkallade senare sitt överklagande innan målet hade prövats.

Frågan om det förelagat ett reellt samtycke är en sådan sakfråga som JO normalt inte uttalar sig om, och utifrån vad som kommit fram i ärendet finner jag inte skäl att nu frånga detta. Min granskning tar därför sikte endast på frågan om vad nämndens beslut innebar för AA i hans egenskap av vårdnadshavare. Därutöver behandlar jag avslutningsvis vissa frågor om utformningen av nämndens beslut.

Bedömning

Innebörden av nämndens beslut

AA:s anmälan aktualiserar frågor om vårdnadshavares rättigheter och möjligheten för socialnämnden att i vissa fall inskränka dessa. Grundläggande regler om vårdnad finns i 6 kap. 1–2 §§ FB. Där framgår att den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av bl.a. omvårdnad och trygghet blir tillgodosedda. I 6 kap. 11–14 §§ FB finns närmare regler om vårdnadens utövande. Där framgår bl.a. att vårdnadshavaren har en rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Har barnet två vårdnadshavare ska de som utgångspunkt tillsammans utöva bestämmanderätten. Det krävs alltså normalt gemensamma beslut i frågor som rör vårdnaden.

I 6 kap. 13 a § FB finns ett undantag från bestämmelserna om den gemensamma bestämmanderätten när ett barn har två vårdnadshavare. Av bestämmelsen framgår att om endast den ena av vårdnadshavarna samtycker till en åtgärd till stöd för barnet får socialnämnden besluta att åtgärden får vidtas utan den andra vårdnadshavarens samtycke. Det ska vara fråga om en åtgärd som krävs med hänsyn till barnets bästa och den ska gälla vissa åtgärder enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Bestämmelsen ger alltså socialnämnden möjlighet att genom ett beslut lämna sitt medgivande till att vissa åtgärder får vidtas trots att barnets vårdnadshavare inte är överens om det. Möjligheten att fatta sådana beslut utgör en principiellt viktig begränsning i utövandet av den gemensamma vårdnaden. Detta eftersom den är ett avsteg från grundprincipen om att föräldrarna är bäst lämpade att ta hand om barnet och se till barnets bästa. Om ett sådant beslut fattas innebär det också ett ingrepp i rätten till skydd för privat- och familjeliv enligt artikel 8 i

Europakonventionen. För att beslutet ska anses godtagbart måste det därför vara nödvändigt och proportionerligt på det sätt som framgår av bestämmelsen (se prop. 2011/12:53 s. 12 ff.).

AA och CC:s mamma hade gemensam vårdnad om CC vid tiden för nämndens beslut. Rätten och skyldigheten att bestämma i frågor om CC:s personliga angelägenheter tillkom dem alltså gemensamt.

Den 26 juli 2022 fattade nämnden det beslut som det här ärendet gäller. Beslutet hade följande lydelse:

Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd medger enligt 6 kap. 13 a § föräldrabalken (FB) med hänsyn till barnets bästa att [CC] får genomgå en psykiatrisk eller psykologisk utredning och eventuell behandling som bedöms nödvändig som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen vid BUP [ort] under den tid som bedöms rimlig av barn- och ungdomspsykiatri.

När utredningen skulle påbörjas kontaktade socialtjänsten AA och meddelade honom att han inte fick delta i CC:s besök under utredningen. I stället skulle endast CC:s mamma följa med CC på besöken. Både CC:s mamma och den utredande kliniken informerades därefter om samma sak. När den utredande kliniken efterfrågade dokument som styrkte att AA inte fick närvara hänvisade socialtjänsten till beslutsunderlaget i ärendet. Eftersom den utredande kliniken ifrågasatte detta kom någon utredning inte att genomföras vid detta tillfälle.

På fråga från JO har nämnden uppgett att den anser att beslutet i juli 2022 omfattade ett ställningstagande till hur den neuropsykiatriska utredningen skulle genomföras. Jag kan konstatera att det av det aktuella beslutet, som jag har återgett ovan, inte framgår något sådant ställningstagande. Frågan är om nämndens medgivande till att CC skulle genomgå utredningen också innebar att AA därigenom framtogs bestämmanderätten gällande utredningens genomförande.

Regleringen i 6 kap. 13 a § FB ska inte förstås som att den reglerar en fråga om vårdnad i föräldrabalkens mening (jfr t.ex. 6 kap. 17 § FB). I stället utgör den närmast en socialrättslig inskränkning av vårdnadshavarens bestämmanderätt i ett visst avseende. Vårdnadshavaren har kvar sitt vårdnadsansvar och den vårdnadshavare som inte samtyckt till åtgärden har samma rättigheter som den vårdnadshavare som samtyckt till den. En annan sak är att det kan vara lämpligt att en åtgärd av det aktuella slaget genomförs under den tid som barnet tillbringar hos den vårdnadshavare som samtycker till den (se a. prop. s. 26 ff.). Regleringen kan alltså ses som en kompletterande skyddslagstiftning till förmån för underåriga (se HFD 2015 ref. 5).

Ett beslut om medgivande innebär alltså inte att den vårdnadshavare som inte samtyckt till åtgärden helt förlorar sin bestämmanderätt. Nämndens beslut innebar, naturligtvis, ingen ändring beträffande den gemensamma vårdnaden om CC. Eftersom nämnden i sitt beslut helt underlät att reglera hur utredningen skulle genomföras hade AA samma rätt att bestämma över detta som om något

beslut om medgivande inte hade fattats. Det innebär att AA och CC:s mamma i enlighet med huvudregeln i 6 kap. 13 § första stycket FB hade gemensam bestämmanderätt i frågan om hur utredningen skulle genomföras och då bl.a. när det gäller frågan om någon av dem skulle delta under utredningen.

Nämnden har alltså inte haft något rättsligt stöd för att hindra AA att delta i CC:s utredning. Trots detta har nämnden gjort upprepade försök att göra det. För detta förtjänar nämnden kritik.

Utformningen av nämndens beslut

Avslutningsvis vill jag beröra utformningen av nämndens beslut. Jag har vid granskningen av ärendet konstaterat att det är påtagligt brett formulerat. Utöver att utredningsåtgärderna inte är närmare specificerade omfattar det även eventuell behandling. Beslutet är dessutom inte avgränsat i tid.

I förarbetena uttalats att det av lagtexten följer att socialnämndens beslut ska gälla medgivande till en viss åtgärd, men i övrigt får beslutet utformas efter vad som behövs i det enskilda fallet. Om det är lämpligt, kan medgivande till utredning och eventuell behandling ges i ett sammanhang. Hur preciserat beslutet måste vara beror på vilken åtgärd som är aktuell och vad barnets bästa kräver. Vid insatser enligt socialtjänstlagen fattar socialnämnden ett beslut om att tillåta åtgärden och ett beslut om bistånd; om de praktiska förutsättningarna framgår av biståndsbeslutet, kan det vara tillräckligt att hänvisa till detta. När det gäller medgivande till vård måste beslutet preciseras mera tydligt. Som regel behöver beslutet innehålla en beskrivning av vilken utredning eller behandling medgivandet avser och ett angivande av de praktiska förutsättningarna, såsom när åtgärden ska inledas och vilken omfattning och varaktighet den ska ha. (Se a. prop. s. 28 ff.)

Jag vill understryka att ett beslut enligt 6 kap. 13 a § FB är en ingripande åtgärd i vårdnadshavarnas bestämmanderätt. Det är därför av stor vikt, inte minst av rättssäkerhetsskäl, att beslutet utformas så att det står klart vad det innebär. En socialnämnds beslut om medgivande till utredning eller behandling måste vara tydligt preciserat med angivande av bl.a. de praktiska förutsättningarna, såsom den planerade åtgärdens omfattning och varaktighet. Särskilt gäller detta om det är fråga om medgivande till läkemedelsbehandling (se HFD 2015 ref. 5).

Utifrån det underlag som jag tagit del av i ärendet ställer jag mig frågande till om nämnden övervägt dessa aspekter vid utformningen av det aktuella beslutet. Jag förutsätter att nämnden vid utformningen av framtida beslut av aktuellt slag beaktar det som jag nu sagt.

Vad som i övrig har kommit fram i ärendet ger inte anledning till någon åtgärd eller något uttalande från min sida.

Beslutet har fattats av JO Thomas Norling. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Anna Överby har föredragit ärendet och biträdande kanslichefen Marcus Agnvall har deltagit i beredningen.